

Az osztálytermi rituálék szerepe a kisgyermekkorú német, mint idegennyelv-elsajátításban

SÁRVÁRI Tünde

Szegedi Tudományegyetem, Szeged

sarvari@jgypk.szte.hu

DOI: 10.18427/iri-2019-0030

Az osztálytermi kutatások során megállapíthatjuk, hogy minden közösségnek, így egy adott osztálynak vagy nyelvi csoportnak is megvan a saját rituáléja, amely egyrészt integrál, másrészt elválaszt. Ezeket a bevett és szabályszerűen ismétlődő elemeket elsősorban az osztálytermi események szerveződésében, illetve a tanórai interakciók során figyelhetjük meg. A rendszeresen visszatérő rituáléknak köszönhetően nő a tanulók biztonságérzete, könnyebben értelmezik a nyelvtanár célnyelvi utasításait, magyarázatait. Ez a kisgyermekkorú idegennyelv-tanulásnál különösen nagy jelentőséggel bír, hiszen a tanulók nyelvi sajátosságaik miatt csak többszöri ismétlés és megerősítés után válnak képessé arra, hogy kövessék a célnyelvi óravezetést, az egyszerű célnyelvi tanári utasításokat. A megértés pedig előfeltétele a későbbi beszédprodukciónak.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a kisgyermekkorú német mint idegen nyelvi nevelés leggyakoribb tanórai rituáléit, melyek ismerete és alkalmazása minden idegennyelvtanár számára elengedhetetlen. Ehhez először áttekintjük a rituálék legfontosabb didaktikai funkciót, valamint a leggyakoribb, a kisgyermekkorú idegennyelv-oktatásban alkalmazható tanórai rituálékat, melyeket Remmert (2003) „*Inseln der Vertrauten*”-nek, azaz a bizalmas barátok szigeteinek nevez.

A nyelvtanárok többsége munkája során nagymértékben támaszkodik az általa alkalmazott nyelvkönyv nyelvi eszközeire, ezért megvizsgáljuk, milyen segítséget, nyelvi mintát (inputot) kínálnak a tanórai rituálékhoz a leggyakrabban alkalmazott, gyermekek számára készült német nyelvkönyvek. A nyelvi példákat saját, általános iskolai első és második évfolyamos nyelvi csoportoknál végzett osztálytermi kutatómunkám során gyűjtött rituálékkal egészítem ki.

Az összegyűjtött példák segítenek a német szakos tanároknak és tanárjelölteknek abban, hogy célnyelvi tanári kommunikációjuk minél sikeresebb és hatékonyabb legyen az idegennyelv-oktatás e speciális területén is.

Az osztálytermi rituálék fogalma, legfontosabb didaktikai funkciói

A rituálé szó hallatán a legtöbben először arra az előírt módra gondolnak, ahogyan egy vallásos vagy mágikus cselekményt végre kell hajtani. Ha azonban az oktatással kapcsolatosan alkalmazzuk ezt a kifejezést, akkor az oktatás egyik szervezeti formájáról beszélünk. M. Nádas (2003:303) rámutat arra, hogy a nevelés története során az egyes tanítási órákhoz kapcsolódóan különböző rituálék alakultak ki, melyek célja egyrészt a tanár és a tanulók iskolai életének szabályozása, másrészt a napi tevékenységek egyszerűsítése. Meyer (2009:37) szerint a rituálék olyan azonos, ceremóniaszerű tevékenységek, melyeket a tanár és a diákok rendszeresen alkalmaznak, és ezáltal egyfajta szimbolikus jelentéssel bírnak. Meyer is úgy véli, hogy a rituálék szabályozzák a tanár és a tanulók iskolai életét, nyugalmat, rendet és megbízhatóságot biztosítanak mindkét fél számára. Azt is kiemeli, hogy a rituálék egyrészt integrálnak, másrészt elválasztanak. A rituáléknak köszönhetően a tanár-diák viszony egyértelművé válik és olyan légkör alakul ki, ami elősegíti az eredményes tanulást, tanítást. Remmert (2003:5) kiemeli, hogy a rituálék szimbolikus jelentésük miatt minden érintett számára azonnal érthetővé válnak, így egyszerűbbé válik az oktatás.

Sokéves tapasztalatom alapján egyetértek M. Nádas (2003), Remmert (2003) és Herbszt (2010) véleményével, akik hangsúlyozzák, hogy a rituálék különösen az alsó tagozatos tanulók életében játszanak fontos szerepet. Mivel a kisgyermekkorú idegennyelv-oktatás szűkebb értelemben az általános iskola első négy osztályába járó tanulók idegen nyelvi nevelését jelenti (vö. Kovács, 2009; Barkowski & Krumm, 2010), az osztálytermi rituálék az idegennyelv-órák esetében is a nevelés-oktatás szerves részét képezik.

A leggyakoribb tanórai rituálék közé az órakezdő és a tanórát záró rituálék tartoznak (vö. M. Nádas, 2003; Remmert, 2003; Meyer, 2009; Herbszt, 2010). Az *órakezdő rituálék*hez soroljuk a köszönést, a jelentést és az óra eleji ráhangoló beszélgetést. Annak ellenére, hogy nincs olyan didaktikakönyv, amely előírná, hogy a tanóra elején jelenteni kell, Magyarországon a tanár megérkezésekor a hetes „*Osztály vigyázz!*” utasítására a gyermekek felállnak, köszönnek, és a hetes jelent: *Tanárnőnek / tanár úrnak tisztelettel jelentem, az osztály létszáma..., hiányzik...* Ez a mindenki számára ismerős alapszöveg generációról generációra „öröklődik”. Egyre gyakrabban figyelhető meg, hogy a jelentés alapszövege a dátummal, az időjárásra való utalással vagy éppen az aktuális névnap megnevezésével egészül ki.

Magyarországon is egyre gyakrabban fordul elő, hogy ún. *beszélgetőkörrel* (Morgenkreis) kezdődik az óra. Hagyományosan az ún. reggeli beszélgetőkörrel csak az első tanóra kezdődik. A tanulók a tanárral együtt lehetőség szerint valóban körben ülnek, együtt énekelnek, játszanak, mesélnek. A beszélgetőkör célja, hogy elindítsa a napot, ráhangolja a tanulókat az iskolai munkára, fejlessze a tanulók

kommunikatív és szociális kompetenciáját, valamint hogy a pedagógus képet kapjon a gyerekek érzelmi állapotáról. A beszélgetőkör lehet kötetlen beszélgetés vagy egy nap témájára vonatkozó irányított témafelvezetés. A gyermekek az első iskolai napon például a beszélgetőkörben mutatkozhatnak be egymásnak, és több olyan iskola van ma Magyarországon, ahol így kezdődik a tanulók minden napja.

A későbbi beszélgetőkörökben eleinte főleg arról beszélnek a gyermekek, hogy mi történt velük, milyen élményekkel érkeztek az iskolába. Idővel megtanulják kifejezni érzéseiket, vágyaikat, elvárásaikat, napi terveiket is. A beszélgetőkör akkor is nagyon hasznos lehet, ha az osztályban valamilyen probléma merül fel. A pedagógus segítségével a gyermekek megtanulják, hogy konfliktusaikat a beszélgetőkörben is megoszthatják egymással, és közösen kereshetnek megoldást. A beszélgetőkör lehet az egyik olyan fórum, ahol elkezdődik az osztályközösség szabályainak kialakítása. A témaválasztás tekintetében eleinte a pedagógusé a kezdeményező szerep, de fokozatosan a tanulók is átvehetik ezt a szerepet.

A *tanórát záró rituálék* közé soroljuk a házi feladat kijelölését, a tanulók munkájának értékelését, az elköszönést, a rendrakást. Mint arra M. Nádasi (2003) és Herbszt (2010) is utalnak, ezek a rituálék időhiány miatt nem minden esetben valósulnak meg maradék nélkül. Remmert (2003:5) még további tíz osztálytermi rituálét nevez meg, melyek közül a korai idegennyelv-oktatás szempontjából kettőt fontos megemlíteni:

- a célnyelvi országok ünnepeivel összefüggő rituálékat és
- az olyan kifejezések ritualizált alkalmazását, melyek lehetővé teszik, hogy a tanulók egyfajta nyelvi fürdő (immerzió) keretében, valóban eszközként használják az adott idegen nyelvet.

Az *ünnepekkel összefüggő rituálék* szerepe azért jelentős, mert nyelvtanárként nemcsak az adott ország nyelvét, de kultúráját is közvetítjük a tanulók felé, ezzel is elősegítve a tanulók interkulturális kompetenciájának fejlődését. A tanulók megismerhetik az egyes ünnepekkel (pl. születésnap, karácsony, húsvét) kapcsolatos szokásokat, hagyományokat, dalokat, és összehasonlíthatják azokat a sajátjaikkal.

A *ritualizált kifejezések* a természetes kommunikációs szituációkba ágyazva jelennek meg. Funkciójukat tekintve lehetnek utasítások, (pozitív) visszajelzések, vagy közös éneklésre, játékra, valamint kreatív feladatok megoldására biztató felszólítások. A kezdő szakaszban különösen fontos, hogy ugyanabban a kommunikációs szituációban ugyanazt a kifejezést alkalmazzuk. Egy-egy tevékenységre utalhat egy dal, versike vagy kiszámoló is. Így érhetjük el, hogy kialakuljanak a bevezetőben említett „bizalmas barátok szigetei” (Insel der Vertrauten), melyek valójában a rendszeresen, azonos formában alkalmazott ritualizált kifejezések. A tanulók az ismétlésnek köszönhetően rövid időn belül azonosítani fogják a ritualizált kifejezéseket a megfelelő cselekvésekkel, könnyedén megértik, és a későbbiek során maguk is sikeresen alkalmazzák ezeket az egymás közötti kommunikációban.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az osztálytermi rituálék sok esetben nem automatikusak, hanem a tanár és a tanulók közti alku és egyetértés alapján jönnek létre.

Osztálytermi rituálék az alsó tagozatos németórán

A gyermekek másképpen tanulnak, mint a fiatalok vagy a felnőttek. Nincs ez másként az idegen nyelv tanulása esetén sem. Chighini és Kirsch (2009:30) három (narráció, immerzió, játék), Lundquist-Mog és Widlok (2015:123) pedig hat olyan tanulási módot (mozgás, történetek, játék, dramatizálás, forgószínpados csoportmunka, tartalomalapú nyelvoktatás) neveznek meg, melyek ideálisak a kisgyermekkorú idegennyelv-oktatásra. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a már említett osztálytermi rituálék és a javasolt tanulási utak közül melyek azonosíthatóak az alsó tagozatos nyelvoktatásban, különös tekintettel a német mint idegen nyelv oktatására.

Ha megvizsgáljuk az adott célcsoportnál leggyakrabban alkalmazott, a nemzetközi piacra készült német nyelvkönyveket (Das neue Deutschmobil 1, Planetino, Hallo Anna), megállapíthatjuk, hogy az *órakezdo rituálékhoz* minden vizsgált nyelvkönyv elegendő inputot tartalmaz a *köszönéshez* és a *megszólításhoz*. A *köszönésnél* megtanulják a diákok, hogy a napszaknak megfelelően melyik köszönési formát kell alkalmazni, hogyan szólítjuk meg a tanárt az adott idegen nyelven, és hogy van-e különbség a tegező az önző formák között az adott nyelv esetében. A német egy pluricentrikus nyelv, azaz eltérő variációit beszélnek Németországban, Ausztriában és Svájcban. Ez a köszönési formákra is igaz: Németországban például a „*Szia!*” megfelelője találkozásnál a „*Hallo!*”, Ausztriában a „*Servus!*”, míg Svájcban a „*Grüezi!*”. Az eltérő variációk azonban csak a Das neue Deutschmobil 1 tankönyvben jelennek meg. Ez azonban inkább érdekességnek tekinthető, mert az eltérő nyelvi variánsok ismerete a *Közös európai referenciakeret* (2002:145) értelmében csak B1 nyelvi szinten elvárás.

Egymás köszöntésére minden nyelvkönyv kínál egy üdvözlő dalt, de az interneten is számos lehetőség található, ha bővíteni szeretnék a nyelvtanárok eddigi repertoárjukat.

A *megszólítással* kapcsolatban is mindegyik tankönyvben találunk példát. Míg Magyarországon alsó tagozaton általában a „*(becézett) keresztnév + néni / bácsi*”, formát alkalmazzák a gyermekek a tanító megszólításánál, addig a német nyelvi országokban a „*Frau / Herr + családnev*” forma használatos.

Az óra eleji *jelentés* azonban egyik vizsgált nyelvkönyvben sem szerepel. Ennek valószínűsíthetően az az oka, hogy napjainkban a német nyelvi országokra nem jellemző ez a tevékenység. Helyette a már említett beszélgetőkört alkalmazza a pedagógus, vagy felolvassa a névsort és a gyermekek egyesével válaszolnak. Erre mutat egy lehetséges változatot a *Hallo Anna 1 tankönyv* (Swerlowa, Gyuris & Sárvári, 2014:20): Frau

Kamm, az 1.a osztály tanítója köszönti a tanulókat (*Guten Morgen, Kinder!*), majd ellenőrzi, hiányzik-e valaki (*Na, Kinder, sind heute alle da? Wer ist heute nicht da? Benno? Benno?*). Aki jelen van az „*Ich bin da.*” alakkal válaszol. A hiányzó tanulók helyett valaki más mondja, hogy az adott tanuló hiányzik, például „*Lisa ist nicht da.*”.

A beszélgetőkör az idegennyelv-óra több fázisában is sikerrel alkalmazható. A kör, mint arra Cros (2007:7) is utal, a legideálisabb forma, hiszen mindenki lát mindenkit, mindenki egyenrangú, hiszen a körnek nincs kezdő- vagy végpontja. A kör jól szimbolizálja az összetartozást, erősíti a „mi-érzést”. Ezért javasolja Cros (2007:7), hogy a kisgyermekkorú nyelvoktatásnál a nyelvórákat körben állva / ülve kezdjük, és fogjuk meg egymást kezét. A beszélgetőkörben lehetőség van az előző órán tanultak átisméltésére, elmélyítésére, az ismert dalok közös eléneklésére, eljátszására, a tanult versek és mondókák előadására. Mivel a kifejezések különböző témakörökhöz (pl. család, betegség, időjárás, napok, dátum) tartoznak, a más tanórákon tanult ismeretek felfrissítésére is sor kerül és megvalósul a tantárgyközi koncentráció.

A nyelvkönyvekben található *utasítások* minden esetben mintát adnak a nyelvtanárnak arra, hogyan instruálhatja a tanulókat az adott idegen nyelven. Az utasítások szövege egy-egy tevékenységgel kapcsolatosan mindig azonos, azaz *ritualizált kifejezés*, ami megfelel a célcsoport életkori és nyelvi sajátosságainak. A Chighini és Kirsch (2009:30), valamint a Lundquist-Mog és Widlok (2015:123) által javasolt tanulási módokkal kapcsolatban azonban meg kell állapítani, hogy egyetlen vizsgált tankönyvben sem szerepel az összes felsorolt tanulási mód, így nem is kapnak a nyelvtanárok megfelelő nyelvi inputot, ha nem keresnek önállóan további ötletek után más nyelvkönyvekben vagy az interneten.

A *célnyelvi országok ünnepeivel összefüggő rituálékhoz* a Planetino és a Hallo Anna könyvekben található elegendő input. A tankönyvek végén a legfontosabb ünnepekhez (*Martinstag, Advent, Nikolaus, Weihnachten, Fasching, Ostern*) tartozó autentikus dalokat, gyermekverseket, kreatív ötleteket találunk a megfelelő nyelvi inputtal. Az elkészült ajándéktárgyakkal kiegészíthetjük a tanterem dekorációját.

A *születésnap (Geburtstag)* is az egyik olyan ünnep, ami minden vizsgált nyelvkönyvben feldolgozásra kerül. A diákok nemcsak azt tanulhatják meg, hogy köszöntjük az ünnepeket németül (*Alles Gute zum Geburtstag! / Herzlichen Glückwunsch!*, születésnapi köszöntődal éneklése), de a születésnappal kapcsolatos szokásokat (születésnapi zsúr, ajándékozás) is megismerhetik és összehasonlíthatják a magyar hagyományokkal.

A *tanórát záró rituálék* közül az *elköszönéshez* tartalmazznak megfelelő inputot a nyelvkönyvek. Ez legtöbbször a „*Viszontlátásra!*” elköszönésnek megfelelő „*Auf Wiedersehen!*” kifejezés. A tanulók életkori sajátosságának azonban jobban megfelelne, ha valamilyen dallal, vagy versikével záródna a nyelvóra. Az interneten több olyan német gyermekdal is található, amelyet az elköszönésnél alkalmazhatunk. Álljon itt két, általam is szívesen használt dal címe: „*Auf Wiedersehen sagen alle Kinder*”, „*Alle Leut, alle Leut geh'n jetzt nach Haus*”. A dalokat célszerű megfelelő

mozgással kíséreni. Ez egyrészt lehetővé teszi, hogy a diákok könnyebben értsék meg és tanulják meg a dalt, másrészt már a nyitó mozdulat jelzi a tanulóknak, mi következik.

A *rendrakást* kísérheti az alábbi dalocská, ami az ismert német gyermekdal, az „*ABC, die Katze lief im Schnee*” dallamára készült: „*1,2,3 das Spielen ist vorbei. 4,5,6 aufgeräumt wird jetzt. Alle Kinder groß und klein räumen ihre Sachen ein. 1,2,3 das Spielen ist vorbei.*”

Mint láttuk, a nyelvkönyvek számos osztálytermi rituálé esetében kínálnak megfelelő nyelvi inputot a nyelvtanárok számára, de vannak kivételek, ahol a nyelvtanárnak más autentikus forrás után kell néznie, illetve olyan szintű nyelvtudással kell rendelkeznie, mely lehetővé teszi, hogy bármilyen osztálytermi kommunikációt a megfelelő módon kezeljen az adott idegen nyelven.

A kisgyermekkorú idegennyelv-oktatásban a rituálék közé sorolhatjuk egy *játékos figura* (báb, plüssfigura) alkalmazását is. Az adott figura mindig az óra elején jelenik meg, csak az adott idegen nyelven beszél és a tanulók is csak az adott nyelven kommunikálhatnak vele. A figura „behozza” az idegen nyelvet a tanterembe. A gyermekek számára a figura élőlény, akivel együtt a nyelvtanár különböző tevékenységeket végeznek. A nyelvtanár a figura segítségével vezetheti be az új témát, az új tevékenységet. A tanóra végén a figura elköszön és elmegy, ezzel is jelezve, hogy befejeződött az óra. A játékos figurák használatáról további hasznos információkat olvashatunk német nyelven Graffmann (2001), valamint Wortmann és Frey (2003) cikkeiben.

Összegzés

A tanórai interakciók megfigyelése során tapasztalhatjuk, hogy minden osztályközösségnél, csoportnál jelen vannak olyan bevett és szabályszerűen ismétlődő elemek, azaz osztálytermi rituálék, amelyek szabályozzák és megkönnyítik az adott közösség mindennapjait az iskolában. Ezek a rituálék különösen az alsó tagozatos diákok életében bírnak nagy jelentőséggel, hiszen nekik még nagyobb szükségük van arra a biztonságérzetre, amit a rituálék adnak. Jelen tanulmány célja az volt, hogy megvizsgálja, melyek a leggyakoribb osztálytermi rituálék és milyen szerepet játszanak a kisgyermekkorú német mint idegennyelv-elsajátításban.

Mint láttuk, a gyermekek másként tanulják az idegen nyelvet, mint a fiatalok, vagy a felnőttek. Az ő nyelvi fejlesztésük középpontjában a szóbeliség áll. Mivel a rituálék elsősorban a szóbeli kommunikációban jelennek meg és rendszeresen ismétlődnek, hozzájárulnak a tanulók kommunikatív nyelvi kompetenciájának a fejlődéséhez. Az idegen nyelvi órákon különösen nagy jelentőséggel bírnak ezek a rituálék, hiszen rendszeres ismétlődésük miatt nemcsak a biztonság érzését nyújtják a tanulóknak, de megteremtik a célnyelvi környezetet, és lehetőséget adnak tantárgyközi koncentráció megvalósítására is.

A bemutatott példák alapján megállapíthatjuk, hogy az idegennyelv-
oktatásban az órakezdő és a tanórát záró rituálék mellett a célnyelvi
országok ünnepeivel összefüggő rituálék, valamint a kifejezések ritualizált
alkalmazása is elengedhetetlenül fontos input a nyelvelsajátítás
szempontjából. A rituálék közé sorolhatjuk egy játékos figura
alkalmazását is, aki az adott idegen nyelvet képviseli a tanórán, így az
egyik legfontosabb inputforrásnak is tekinthető.

Mivel a nyelvi inputnak nemcsak mennyiségileg, de minőségét tekintve
is megfelelőnek kell lenni, nagyon fontos, hogy a nyelvtanárok ezeket a
rituálékat nyelvileg helyesen és igényesen fogalmazzák meg. Ebben
nyújthatnának segítséget a nyelvkönyvek. Ez részben megvalósul, hiszen
a legtöbb nyelvkönyvben a feladatok leírása az adott idegen nyelven
történik, de nem minden rituáléhoz találunk megfelelő inputot a
tankönyvekben. Ezért van szükség arra, hogy nyelvtanárok olyan szintű
nyelvtudással rendelkezzenek, ami lehetővé teszi, hogy bármely
kommunikációs szituációhoz a célcsoport igényeinek megfelelő rituálék
adekvát megfogalmazására legyenek képesek.

Irodalomjegyzék

- Barkowski, Hans, & Krumm, Hans-Jürgen (Hrsg.) (2010). *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
- Chighini, Patricia, & Kirsch, Dieter (2009). *Deutsch im Primarbereich*. Berlin u.a.: Langenscheidt.
- Cros, Rotraud (2007). *10 kleine Zappelmänner*. Deutsch als Fremdsprache für Vor- und Grundschul Kinder. Handbuch. Stuttgart: Klett.
- Graffmann, Heinrich (2001). Die Puppe spielt mit. Handpuppen im Deutschunterricht. In *Fremdsprache Deutsch* (pp. 50-54). Ismaning: Hueber.
- Herbst Mária (2010). *Tanári beszédmagatartás*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Kovács Judit (2009). *A gyermek és az idegen nyelv. Nyelvpedagógia a tízen aluliak szolgálatában*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- Közös európai referenciakeret* (2002). Európa Tanács. Magyar változat: Budapest.
- Lundquist-Mog, Angelika, & Widlok, Beate (2015). *DaF für Kinder*. dl 8. München: Goethe Institut.
- M. Nádasi Mária (2003). Az oktatás szervezeti keretei és formái. In Falus Iván (szerk.), *Didaktika – Elméleti alapok a tanítás tanulásához* (pp. 291-311). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Meyer, Hilbert (2009). *Was ist guter Unterricht?* Berlin: Cornelsen Scriptor.
- Remmert, Imogen (2003). Rituale im Fremdsprachenfrühbeginn – Inseln des Vertrauten. In Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg (Hrsg.), *Fremdsprachen in der Grundschule. Handreichung mit den Ergebnissen der Erprobungsschulen Englisch und Französisch* (pp. 5-8). Stuttgart: Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg.

- Swerlowa, Olga, Gyuris, Edit, & Sárvári, Tünde (2014). *Hallo Anna. Német nyelvkönyv általános iskolásoknak. Tankönyv 1.* Budapest: Klett.
- Wortmann, Linda, & Frey, Christiane (2003). Anregungen für den Einsatz der Handpuppe im Fremdsprachenunterricht der Grundschule. In Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg (Hrsg.), *Fremdsprachen in der Grundschule. Handreichung mit den Ergebnissen der Erprobungsschulen Englisch und Französisch* (pp. 9-10). Stuttgart: Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg.